

**Εαυτός και Άλλοι.
Προς μια κοινωνιολογία της αυτοβιογραφικής συνεί-
δησης**

Γρηγόρης Πασχαλίδης

Η μελέτη της αυτοβιογραφίας από τα μέσα της δεκαετίας του 1950, από τότε δηλαδή που πήρε έναν οργανωμένο και συστηματικό χαρακτήρα, τείνει να περιστρέφεται γύρω από ένα ζήτημα καθαρά γραμματολογικού και πραγματολογικού χαρακτήρα: την αναζήτηση ενός ορισμού του αυτοβιογραφικού είδους που θα επιτρέψει την αποτελεσματική οριοθέτησή του σε σχέση με τα άλλα είδη λόγου, και ιδιαίτερα σε σχέση με τη μυθοπλασία. Οι σχετικές προτάσεις είναι σχεδόν ισάριθμες με τους μελετητές της και έτσι η συζήτηση και η αναζήτηση συνεχίζονται, καθώς κανένας έως τώρα ειδολογικός ορισμός δεν φαίνεται να καλύπτει πλήρως όλο το εξαιρετικά πολύμορφο και πολύτροπο φάσμα της αυτοβιογραφικής δραστηριότητας. Ένας βασικός λόγος γι' αυτήν την κατάσταση είναι ότι σε αυτήν την αναζήτηση οι περισσότεροι μελετητές της αυτοβιογραφίας, ίσως επειδή προέρχονται από το χώρο των λογοτεχνικών σπουδών, τείνουν να εστιάζονται σε αυτοβιογραφίες λογοτεχνών, στη βάση των οποίων και μόνον επιχειρούν να ορίσουν και να περιγράψουν τα γενικά χαρακτηριστικά και φαινόμενα του είδους. Είναι ενδεικτικό ότι η κυρίαρχη τάση στη μελέτη της αυτοβιογραφίας στα τελευταία αυτά σαράντα χρόνια μπορεί να συνοψισθεί ως μια λογοτεχνικοποίηση της αυτοβιογραφίας στο βαθμό που έχει θέσει ως κεντρικό της στόχο τον ορισμό και την περιγραφή της ως ένα ιδιαίτερο λογοτεχνικό είδος. Η αυτοβιογραφία ωστόσο, τουλάχιστον στο σύνολό της, δεν ανήκει στο λογοτεχνικό πεδίο. Κι αυτό γιατί, στις περισσότερες περιπτώσεις, η συγγραφή αυτοβιογραφίας δεν συνιστά δραστηριότητα καριέρας, όπως είναι για τους λογοτέχνες η συγγραφή λογοτεχνικών κειμένων, και ως εκ τούτου αυτή δεν σποικιοθετεί για τον αυτοβιογράφο την ιδιότητα του συγγραφέα. Στην περίπτωση της αυτοβιογραφίας δεν συναντούμε συνεπώς αυτό που ο Bourdieu επισημαίνει ως το χαρακτηριστικό διακύβευμα του λογοτεχνικού πεδίου, δηλαδή, τη διεκδίκηση της δυνατότητας ορισμού της ιδιότητας του συγγραφέα ("The Field of Cultural Production" 42).

Η δική μου προσέγγιση σε αυτό το πρόβλημα, όπως την εξέθεσα πριν μερικά χρόνια (βλ. Πασχαλίδης, *Η Ποιητική της Αυτοβιογραφίας*), ήταν να απορρίψω την ιδέα ότι είναι δυνατό ή καν σκόπιμο να βρεθεί ένας ορισμός που να συνοψίζει εξαντλητικά τα χαρακτηριστικά ενός είδους λόγου που διαθέτει μια ιστορική παρουσία αιώνων καθώς και μια εντυπωσιακή ποικιλία τρόπων

πραγμάτωσης. Εκείνο που αντιπρότεινα ήταν να συλλάβουμε την αυτοβιογραφία ως ένα ευρύ ιδεολογικό φάσμα το οποίο, πέρα από το γενικό θεμελιακό χαρακτηριστικό του ότι συγκεντρώνει αυτόγραφες βιοαφηγήσεις, περιλαμβάνει ορισμένες σαφώς διαφορετικές ειδολογικές πρακτικές, κάθε μια από τις οποίες παρουσιάζει μια ιδιαίτερη θεματική, αισθητική και μορφολογία, καθώς και μια ιδιότυπη ιστορική εξέλιξη. Είναι αυτήν την ειδολογική και ιστορική ετερογένεια της αυτοβιογραφίας που θα ήθελα να επανεξετάσω εδώ, όχι πλέον από την αυστηρά αφηγηματολογική οπτική της παλαιότερης μου μελέτης, αλλά από μια κοινωνιολογική οπτική, εστιάζοντας στις κοινωνικές συνθήκες και σχέσεις που συνδέονται με την παραγωγή και πρόσληψη του αυτοβιογραφικού λόγου.

Ο κανόνας των αυτοβιογραφικών σπουδών

Μέσα στην πλατειά ποικιλία των διαφορετικών τρόπων ορισμού, ανάλυσης και ερμηνείας της αυτοβιογραφίας είναι δυνατό να διακρίνουμε δύο κυρίαρχες ερμηνευτικές στρατηγικές, οι οποίες μπορούν συνεπώς να θεωρηθούν ότι συνθέτουν το σύγχρονο κανόνα στο χώρο της μελέτης της αυτοβιογραφίας. Η πρώτη στρατηγική είναι ο *υποκειμενισμός*, σύμφωνα με την οποία το αυτοβιογραφικό κείμενο αποτελεί μια συμβολική μαρτυρία για την υποκειμενικότητα του συγγραφέα του. Τα διάφορα χαρακτηριστικά του κειμένου – όπως η γλώσσα του, η μορφή του, η ρητορική του και η θεματική του – θεωρούνται ότι αποτελούν τη συμβολική έκφραση της υπόστασης ή της σύστασης του αυτοβιογραφικού υποκειμένου. Πρόκειται για μια ερμηνευτική στρατηγική που διαπνέει κυρίως τις φαινομενολογικές προσεγγίσεις, οι οποίες εστιάζονται στην αυτό-αναστοχαστική συνείδηση του αυτοβιογράφου, αλλά και τις ψυχολογικές, οι οποίες εστιάζονται αντίστοιχα στον ψυχισμό του.

Η δεύτερη στρατηγική είναι ο *ιστορισμός*. Από την *Geschichte der Autobiographie* (1907) του Georg Misch έως και σήμερα, ο πλέον διαδεδομένος τρόπος προσέγγισης στην εμφάνιση και εξέλιξη του αυτοβιογραφικού είδους, διαπνέεται από μια θεμελιακά ιστοριστική αντίληψη για την έννοια του εαυτού. Πιο συγκεκριμένα, οι περισσότεροι σύγχρονοι μελετητές της αυτοβιογραφίας συναινούν στο ότι το αυτοβιογραφικό είδος εμφανίζεται στην ύστερη Αναγέννηση, επειδή τότε πρωτοσυγκροτείται η σύγχρονη έννοια του αυτόνομου, ατομικού εαυτού, ενώ τα διάφορα στάδια στην ιστορία του και οι μορφές που προκύπτουν κατά την εξέλιξη του ουσιαστικά παρακολουθούν και αντανakλούν τις διαφορετικές έννοιες και σημασίες της εαυτότητας που κυριαρχούν σε κάθε διαφορετική εποχή (βλ. λ.χ. Spengemann, *The Forms of Autobiography*).

Οι δύο αυτές στρατηγικές δεν αποκλείουν η μία την άλλη, αλλά είναι δυνατόν να συνδυασθούν, όπως, λόγου χάρη, στην περίπτωση της πρόσφατης, αποδομικής προσέγγισης στην αυτοβιογραφία. Ξεκινώντας από μια αντι-ουσιαστική εκδοχή του υποκειμενισμού, στο πλαίσιο της οποίας η αυτοβιογραφία συνιστά ένα συμβολικό, και ως εκ τούτου εγγενώς πλασματικό, μέσο για τη συγκρότηση του εαυτού, ο αποδομισμός ανακαινίζει παράλληλα και την ιστορική προβληματική, εστιάζοντας στην ιστορική εξέλιξη της ρητορικής της υποκειμενικότητας (βλ. λ.χ. Jay, *Being in the Text*). Δεν είναι τυχαίο ότι τόσο ο ιστορισμός, όσο και ο αποδομισμός συγκλίνουν στο να θεωρούν την ιστορική εξέλιξη της αυτοβιογραφίας ως μια έμμεση (αυτό)βιογραφία του δυτικού πολιτισμού.

Πέρα από τις προφανείς διαφορές τους, οι δύο αυτές ερμηνευτικές στρατηγικές, ο υποκειμενισμός και ο ιστορισμός, παρουσιάζουν ορισμένα κοινά βασικά προβλήματα:

α. Και οι δύο αγνοούν τις συγκεκριμένες κοινωνικές συνθήκες και σχέσεις στο πλαίσιο των οποίων γράφονται, δημοσιεύονται και διαβάζονται τα αυτοβιογραφικά κείμενα, καταλήγοντας έτσι να προσφέρουν διαφορετικές εκδοχές μιας θεμελιακά ατομικιστικής σύλληψης και ερμηνείας του αυτοβιογραφικού εγχειρήματος. Πιο συγκεκριμένα, ο υποκειμενισμός προϋποθέτει το άτομο ως συνειδησιακή ή ψυχολογική αρχή, ο ιστορισμός το προτάσσει ως κεντρική ιστορική-πολιτισμική κατηγορία, ενώ ο αποδομισμός επικεντρώνεται σε αυτό ως ιδεολογική-ρητορική κατασκευή.

β. Και οι δύο προσεγγίζουν τα συμβολικά μέσα της αυτοβιογραφίας – δηλαδή τη γλώσσα, τα ρητορικά σχήματα, τις μορφές και τις συμβάσεις της – στη βάση μιας εκφραστικής αρχής. Πιο συγκεκριμένα, ο υποκειμενισμός τα ελαμβάνει ως έκφραση της ατομικής προσωπικότητας ή συνείδησης, ενώ από την άλλη, ο ιστορισμός (όπως άλλωστε και ο αποδομισμός) τα θεωρεί ως έκφραση ενός γενικού, ιστορικο-πολιτισμικού ή ιδεολογικού μορφώματος. Έτσι, τα συμβολικά μέσα της αυτοβιογραφίας θεωρούνται αντίστοιχα ότι συγκροτούν είτε ένα ρεπερτόριο προσωπικής επιλογής και πραγμάτωσης, είτε ένα ιστορικά καθορισμένο ρεπερτόριο πολιτισμικά έγκυρων ή ιδεολογικά νόμιμων τρόπων αυτό-αναπαράστασης.

γ. Και οι δύο, αδυνατούν να εξηγήσουν γιατί στους τελευταίους τρεις αιώνες, κατά τη διάρκεια των οποίων αναδύεται, αναπτύσσεται και διαδίδεται διεθνώς το αυτοβιογραφικό είδος, παρατηρούμε ταυτόχρονα την έντονη διαφοροποίησή του και, σαν αποτέλεσμα, τη συμβίωση διαφορετικών τύπων αυτοβιογραφίας. Αυτή η πολυτυπία είναι εντελώς ακατανόητη για τον ιστορισμό, ο οποίος προϋποθέτει την πολιτισμική ομοιογένεια κάθε ιδιαίτερης ιστορικής εποχής. Για τον υποκειμενισμό, από την άλλη, το πρόβλημα τίθεται αντίστροφα, καθώς η ύπαρξη διαφορετικών τύπων αυτοβιογραφίας αντιφάσκει με την υπόθεση περί του καθαρά προσωπικού, υποκειμενικού χαρακτήρα της. Αυτήν την αντίφαση επιχείρησαν να την αμβλύνουν κριτικοί σαν τον F. Hart, ο οποίος απέδωσε την αυτοβιογραφική πολυτυπία στην ύπαρξη διαφορετικών αυτοβιογραφικών προθέσεων, ενώ άλλοι περιορίστηκαν να κάνουν την καθαρά ψυχολογικίστικη διάκριση ανάμεσα σε εσωστρεφείς και εξωστρεφείς αυτοβιογραφίες, ανάλογα με το κατά πόσο η έμφαση του αυτοβιογράφου είναι στην ιστορία της προσωπικής ζωής και εμπειρίας του ή στην ιστορία της δημόσιας ζωής του, των πεπραγμένων του.

Ο υποκειμενισμός και ο ιστορισμός συνθέτουν λοιπόν το βασικό δίπολο, μέσα στο οποίο έχει οριοθετηθεί η σύγχρονη μελέτη της αυτοβιογραφίας. Στο πλαίσιο των βασικών αξιωμάτων τους, η αυτοβιογραφία προκύπτει σαν το προϊόν είτε κάποιων αυστηρά ιδιωτικών προθέσεων, είτε κάποιων γενικών πολιτισμικών προδιαθέσεων μετατρέποντάς την έτσι, τόσο σαν εγχείρημα, όσο και σαν κείμενο, σε κάτι είτε αποκλειστικά ιδιωτικό –σαν την υπογραφή– είτε υπερβολικά καθολικό –σαν το *Zeitgeist* ή την ιδεολογία.

Σε αντίθεση με αυτόν το σύγχρονο κανόνα για τη μελέτη της αυτοβιογραφίας, η αφετηριακή υπόθεση της προβληματικής που θα ήθελα να παρουσιάσω εδώ είναι ότι η αυτοβιογραφία δεν είναι απλώς ένα ιδιαίτερο είδος κει-

μένου, αλλά ένα ιδιαίτερο είδος συμβολικής πρακτικής, η οποία πραγματώνεται και προσλαμβάνεται στο πλαίσιο των ιδιαίτερων όρων και των σχέσεων που διέπουν το συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο εντός του οποίου ο αυτοβιογράφος διεκδικεί συμβολική αναγνώριση. Οι διαφορετικές γλώσσες, μορφές και πρακτικές αυτό-αναπαράστασης που χρησιμοποιούν οι αυτοβιογράφοι, δεν αποτελούν συνεπώς ούτε αντικείμενο ατομικής επιλογής, ούτε μέρος ενός γενικού πολιτισμικού ρεπερτορίου, αλλά μάλλον μέρος του ιδιαίτερου συμβολικού ρεπερτορίου που διατίθεται για τη συγκρότηση ταυτότητας και την κατοχύρωση ή διεκδίκηση συμβολικής αναγνώρισης στο κάθε συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο.

Οι βασικές πηγές αυτής της προβληματικής είναι καταρχήν, η θεωρία των πεδίων του Pierre Bourdieu –από την οποία προέρχονται και οι όροι του κεφαλαίου, της συμβολικής αναγνώρισης και της έξης (habitus) που χρησιμοποιώ παρακάτω– καθώς και η πρότασή του να κατανοήσουμε τις γλωσσικές σχέσεις “ως σχέσεις συμβολικής εξουσίας μέσω των οποίων πραγματώνεται, σε άλλη μορφή, ο συσχετισμός δύναμης μεταξύ των ομιλητών και των αντίστοιχων ομάδων τους” (Bourdieu και Wacquant 142). Αυτήν την πρόταση ο Bourdieu την κωδικοποιεί ακολούθως στη θεμελιώδη μεθοδολογική αρχή ότι “οι νόμοι της κατασκευής του λόγου έγκεινται στους νόμους κατασκευής του κοινωνικού χώρου εντός του οποίου αυτός παράγεται” (144). Μια ανάλογη έμφαση στον αγωνιστικό χαρακτήρα του λόγου, και μάλιστα συγκεκριμένα της βιοαφηγήσης, βρίσκουμε επίσης στην εθνολογία και την ψυχανάλυση. Οι δύο αυτές επιστήμες αποτελούν τους συστηματικότερους παραγωγούς, συλλέκτες και ερμηνευτές βιοαφηγήσεων, η κάθε μια για τον ιδιαίτερο ερευνητικό ή θεραπευτικό σκοπό της. Πέρα όμως από τις εύλογες διαφορές τους και οι δύο αυτές επιστήμες υιοθετούν την ίδια βασική ερμηνευτική στρατηγική έναντι των βιοαφηγήσεων που συγκεντρώνουν συνήθως μέσω συνέντευξης. Από τη μια η εθνολογία, στη βάση της θεωρίας της συμβολικής διάδρασης, και από την άλλη η ψυχανάλυση, στη βάση της θεωρίας της μεταβίβασης, προσεγγίζουν τις βιοαφηγήσεις όχι σαν περισσότερο ή λιγότερο ειλικρινείς εξομολογήσεις, αλλά ως συμβολικές πράξεις επιβεβαίωσης και διεκδίκησης στο πλαίσιο των σχέσεων εξουσίας μεταξύ ερευνητή/αναλυτή και αυτοβιογραφομένου.

Η αυτοβιογραφία ως συμβολική πρακτική

Η αυτοβιογραφία είναι μια συμβολική πρακτική που ασκείται σε άμεση συνάρτηση με το κοινωνικό πεδίο εντός του οποίου ο συγγραφέας της διεκδικεί αναγνώριση, δηλαδή συμβολικό κεφάλαιο. Η συγγραφή αυτοβιογραφίας προϋποθέτει την κατοχή κάποιας μορφής κεφαλαίου από πλευράς του αυτοβιογράφου, το οποίο προέρχεται από τη θέση που κατέχει μέσα σε ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο –λ.χ. την πολιτική, την οικονομία, την τέχνη κλπ.– ενώ από την άλλη έρχεται να επιβεβαιώσει την κατοχή αυτής της θέσης με το να την επικυρώσει συμβολικά, διεκδικώντας την αναγνώρισή της. Με αυτόν τον τρόπο, η αυτοβιογραφία επιτυγχάνει την οιονεί μετάφραση ενός ήδη κεκτημένου πολιτικού, οικονομικού ή καλλιτεχνικού κεφαλαίου σε συμβολικό, καθώς, όπως τονίζει ο Bourdieu, κάθε κεφάλαιο είναι δυνητικά συμβολικό δεδομένου ότι μόνον έτσι είναι δυνατόν να λειτουργήσει, μόνον εάν αναγνωρισθεί (Bourdieu, *The Logic of Practice*). Αυτό γίνεται άμεσα φανερό στις περιπτώσεις που οι αυ-

τοβιογράφοι κατέχουν μεγάλη ποσότητα κεφαλαίου σε κάποιο ιδιαίτερο κοινωνικό πεδίο –λ.χ. είναι γνωστοί πολιτικοί, πετυχημένοι επιχειρηματίες, διάσημοι καλλιτέχνες ή επιστήμονες κλπ.

Σύμφωνα όμως με τον Bourdieu, εντός κάθε κοινωνικού πεδίου έχουμε μια διαρκή κατάσταση ανταγωνισμού για την απόκτηση κεφαλαίου και για τη συμβολική του αναγνώριση, η οποία είναι ιδιαίτερα έντονη μεταξύ των ήδη καθιερωμένων μέσα στο πεδίο και των νεοεισερχόμενων σε αυτό (Bourdieu και Wacquant 99-101). Δίπλα συνεπώς στις αυτοβιογραφίες των καθιερωμένων που προαναφέραμε, έχουμε και τις αυτοβιογραφίες των νεοεισερχομένων, μέσω των οποίων αυτοί διεκδικούν συμβολικό κεφάλαιο από εκείνους που το μονοπωλούν. Είναι χαρακτηριστική εδώ η κυριολεκτική πλημμύρα αυτοβιογραφιών που εμφανίζεται στην Ευρώπη και τις ΕΠΑ το 19^ο αιώνα, οι συγγραφείς των οποίων –μικροαστοί και μεσοαστοί επιχειρηματίες και επαγγελματίες– καταγράφουν την ιστορία της επιτυχημένης τους προσπάθειας για κοινωνική άνοδο (βλ. Ph. Lejeune 163-184). Εξίσου χαρακτηριστικές είναι επίσης οι αυτοβιογραφίες των σκλάβων στις ΕΠΑ το 19^ο αιώνα, οι “προλεταριακές” αυτοβιογραφίες, ιδιαίτερα στη Γαλλία και την Αγγλία, από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα έως το μεσοπόλεμο, οι αυτοβιογραφίες γυναικών, ομοφυλοφύλων καθώς και μελών διαφόρων μειονοτικών εθνοτικών ομάδων, σαν τους μετανάστες. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις οι αυτοβιογραφίες αποτελούν πράξεις διεκδίκησης συμβολικής αναγνώρισης και καταξίωσης μέσα σε μια σειρά από κοινωνικά, πολιτικά και πολιτισμικά πεδία, από μέρους ατόμων οι οποίοι ανήκουν σε κοινωνικές ομάδες που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση και επιζητούν την αποκατάσταση ή την αναβάθμισή της. Την ίδια στιγμή ωστόσο, αυτές οι αυτοβιογραφίες εξακολουθούν να προϋποθέτουν ένα ήδη αποκτημένο κεφάλαιο, καθώς οι συγγραφείς τους αποτελούν σε κάθε περίπτωση, άτομα που έχουν ήδη διακριθεί για τη δραστηριότητά τους μέσα στα αντίστοιχα πεδία. Βλέπουμε, λ.χ., ότι οι σκλάβοι που αυτοβιογραφούνται, όπως οι Frederick Douglas (1845), Wells Brown (1847), Josiah Henson (1850) και πολλοί άλλοι, είναι εκείνοι που πέτυχαν να χειραφετηθούν και να μορφωθούν, ενίοτε μάλιστα και να διακριθούν με την επιχειρηματική ή πολιτική τους δράση. Οι εργάτες που αυτοβιογραφούνται έχουν προηγουμένως διακριθεί για τη συμμετοχή τους σε συνδικαλιστικά και κοινωνικά κινήματα.¹ Οι αυτοβιογραφίες γυναικών αποτελούν για καιρό μαρτυρία της επίπονης απόκτησης εκ μέρους των ενός μορφωτικού κεφαλαίου που η πατριαρχική κοινωνία τους το είχε αρνηθεί ή περιφρονήσει (όπως στην περίπτωση της Ελισάβετ Μουτζάν-Μαρτινέγκου, 1881). Οι πολιτικοί εξόριστοι, αντιφρονούντες και διωχθέντες που αυτοβιογραφούνται –σαν το Μιχάλη Ράπτη (1985), το Νέλσον Μαντέλα (1994)– έχουν προηγουμένως διακριθεί για τη δράση τους σε αντιπολιτευτικά κινήματα.

Μια κεντρική για την κατανόηση της σύγχρονης εποχής κατηγορία αυτοβιογραφικών κειμένων, στην οποία αυτή η διαλεκτική της προσωπικής αναγνώρισης και δικαίωσης με τη συλλογική παίρνει μια οριακή μορφή, είναι εκείνα που έχουν γραφεί από άτομα που έχουν επιζήσει μαζικές κοινωνικές καταστροφές, δηλαδή γενοκτονίες, πολέμους, μαζικούς εκτοπισμούς και αιχμαλωσίες, όπως είναι, λ.χ., αυτά που αφορούν στη Μικρασιατική καταστροφή, το Ολοκαύτωμα, την Κατοχή, κλπ.

Άμεσα συναφής εδώ είναι και η μακριά παράδοση συγγραφής απομνημονευμάτων που καταθέτουν προσωπικές εμπειρίες και μαρτυρίες σχετικές με

γεγονότα ή ιστορικές περιόδους σε άμεση ή έμμεση αντιπαράθεση με την επίσημη ιστοριογραφία ή τις 'καθιερωμένες' εκδοχές της ιστορίας όπως αυτές έχουν επιβληθεί από πολιτικές ηγεσίες ή ιδεολογίες, εθνικά ή πολιτικά συμφέροντα. Σε αυτήν την κατηγορία ανήκουν, για παράδειγμα, πολλά από τα απομνημονεύματα των αγωνιστών της Ελληνικής Επανάστασης, και πιο πρόσφατα, απομνημονεύματα που αναφέρονται στην περίοδο του εμφυλίου.

Είναι φανερό λοιπόν ότι η αυτοβιογράφηση συνιστά μια συμβολική πρακτική που, άλλοτε χαρακτηριστικά ηγεμονική και άλλοτε ριζικά αντι-ηγεμονική, συνδέεται πάντοτε άμεσα με τις συγκρούσεις και τους ανταγωνισμούς που διέπουν τα κοινωνικά πεδία όπου καθημερινά διακυβεύονται κοινωνικές, πολιτισμικές, εθνικές και φυλετικές ταυτότητες, οικονομικές και πολιτικές διεκδικήσεις, καθώς και η ίδια η έννοια της ιστορικής αλήθειας. Αποκαλύπτεται έτσι η θεμελιακή συνθήκη που διέπει το σύνολο του αυτοβιογραφικού είδους: Ότι η λειτουργία της μνήμης, το νόημα της προσωπικής εμπειρίας και η σημασία της δημοσιοποίησής της είναι όλα συναρτημένα από το συγκεκριμένο πλέγμα των σχέσεων εξουσίας, ανταγωνισμού και διεκδίκησης, μέσα στο οποίο αυτό-προσδιορίζεται το αυτοβιογραφικό υποκείμενο.

Είναι σύμφωνα με αυτή τη θεμελιακή συνθήκη πιστεύω, που θα πρέπει να επανεξετάσουμε και το ζήτημα της ιδιόμορφης διαφοροποίησης του αυτοβιογραφικού είδους σε μια σειρά ξεχωριστών και σχετικά αυτόνομων ειδολογικών πρακτικών. Η βασική υπόθεση εδώ είναι ότι ο συγκεκριμένος τρόπος με τον οποίο κάθε αυτοβιογράφος υλοποιεί το αυτοβιογραφικό εγχείρημα δεν καθορίζεται ούτε από ατομικές προδιαθέσεις ούτε από ευρύτερες ιστορικές, πολιτισμικές ή ιδεολογικές συγκυρίες αλλά από το είδος του κοινωνικού πεδίου εντός του οποίου αυτός διεκδικεί συμβολική αναγνώριση. Πιο αναλυτικά, είναι το σύνολο των διακριτικών τρόπων αντίληψης, αξιολόγησης και πράττειν που διέπουν τη δραστηριότητα των μελών ενός πεδίου, δηλαδή η διακριτική *έξη* (το *habitus*) του κάθε πεδίου, καθώς και το εξίσου διακριτικό είδος κεφαλαίου που κατέχεται και διακυβεύεται στο κάθε πεδίο –λ.χ. πολιτικό ή οικονομικό ή επιστημονικό ή καλλιτεχνικό κλπ.– που υπαγορεύουν στον αυτοβιογράφο σε ποια συγκεκριμένη περιοχή της μνήμης και της εμπειρίας του να εστιασθεί, με ποιο τρόπο θα αφηγηθεί και θα την τεκμηριώνει και τέλος, πώς θα τοποθετηθεί ερμηνευτικά απέναντί της και συνεπώς, απέναντι και στον αναγνώστη του. Με άλλα λόγια, το είδος του κοινωνικού πεδίου καθορίζει τις επιλογές του αυτοβιογράφου σχετικά τόσο με το περιεχόμενο και τη μορφή του κειμένου του, όσο και με την αληθολογική τακτική και τον τρόπο αυτό-αναπαράστασής του.

Οι αυτοβιογράφοι που ανήκουν στο λογοτεχνικό πεδίο, λ.χ., υιοθετούν μορφές που έχουν ήδη αξιοποιήσει στη λογοτεχνική τους δραστηριότητα, όπως το διάλογο, τη σκηνική δράση, την πλοκή και την ανάλυση των χαρακτήρων. Γράφοντας την αυτοβιογραφία τους υιοθετούν επίσης το ίδιο ύφος που τους έχει ήδη ξεχωρίσει και καταξιώσει στο χώρο της λογοτεχνίας. Η εστίασή τους, από την άλλη, στην πρώιμη και γενικά, ιδιωτική ζωή τους αποβλέπει στο να αποκαλύψει την ανάδυση και διαμόρφωση της δημιουργικής τους κλίσης καθώς και να διευκρινίσει το βιοματικό υπόστρωμα του λογοτεχνικού έργου τους. Η αληθολογική τους τακτική, τέλος, είναι εντελώς ιδιαίτερη, καθώς από την *Ποίηση και Αλήθεια* (1831) του Γκαίτε έως και σήμερα, η έμφασή τους είναι στην αξία της αυτοβιογραφίας τους ως *λογοτεχνήματος*, παρά ως ιστορικής μαρτυρίας. Το γεγονός ότι οι λογοτέχνες αυτοβιογράφοι τείνουν να αμφισβητούν και

συχνά να απορρίπτουν εντελώς οποιαδήποτε αυστηρή διάκριση μεταξύ ορθολογίας και μυθοπλασίας, δεν οφείλεται συνεπώς στο διαρκή πρωτοποριακό επιστημολογικό προσανατολισμό τους, αλλά στην προσπάθειά τους να καθιερώσουν την αυτοβιογραφία τους ως λογοτεχνία, ως μέρος του λογοτεχνικού τους corpus, ως προϊόντος δηλαδή της δημιουργικής τους ικανότητας παρά της ιστορικής τους μνήμης. Διεκδικούν με αυτήν, με άλλα λόγια, την επιβεβαίωση και την αναγνώριση του λογοτεχνικού κεφαλαίου τους, παρά κάποιου κεφαλαίου σχετικού με ένα άλλο πεδίο, όπως είναι αυτό της ιστοριογραφίας.

Ξεκινώντας ωστόσο με τους Giambattista Vico (1728) και Edward Gibbon (1796), οι ιστορικοί που αυτοβιογραφούνται φροντίζουν, αντίθετα, να δώσουν ένα λιτό, ακριβή απολογισμό του βίου και του έργου τους ακολουθώντας πιστά την προγραμματική δήλωση του πρώτου ότι θα αφηγηθεί “με την ειλικρίνεια που αρμόζει σ’έναν ιστορικό”. Οι φιλόσοφοι εστιάζονται στην εξιστόρηση της πνευματικής τους πορείας και προσφοράς, αποφεύγοντας αναφορές στην ιδιωτική τους ζωή, καθώς, όπως χαρακτηριστικά προειδοποιεί τον αναγνώστη του ο Benedetto Croce (1915) “οι προσωπικές αναμνήσεις αρμόζουν μάλλον σ’έναν ποιητή”. Παρόμοια, οι επιστήμονες αυτοβιογράφοι, σαν τον Sigmund Freud (1925) ή τον Herbert Spencer (1904), περιορίζονται στην εξιστόρηση των επιστημονικών τους ερευνών και επιτευγμάτων, οι πολιτικοί στην εξιστόρηση των εμπειριών και των πεπραγμένων τους στον πολιτικό στίβο, κ.ο.κ.

Πολύ συχνά ωστόσο έχουμε μικτές περιπτώσεις, καθώς πολλοί αυτοβιογράφοι διεκδικούν ταυτόχρονα συμβολική αναγνώριση σε δύο ή και παραπάνω πεδία. Οι *Λέξεις* (1963), λ.χ., του Ζαν-Πωλ Σαρτρ συνιστούν ταυτόχρονα ένα μυθιστόρημα και ένα exemplum της φιλοσοφίας του, αντανακλώντας τη διττή ιδιότητα του συγγραφέα τους, και την αντίστοιχα διττή διεκδίκηση αναγνώρισης σε δύο διαφορετικά πεδία, το λογοτεχνικό και το φιλοσοφικό. Οι αυτοβιογραφίες του Μίκη Θεοδωράκη (1986) και της Μελίνας Μερκούρη (1983), παρουσιάζοντας εκτενώς τόσο την καλλιτεχνική, όσο και την πολιτική τους δράση, διεκδικούν τη συμβολική αναγνώρισή τους και στα δύο αντίστοιχα κοινωνικά πεδία. Μια ασυνήθιστα μικτή περίπτωση αποτελούν τα *Αντι-απομνημονεύματα* (1970) του Αντρέ Μαλρώ. Σε αυτό το κείμενο, που ξεχωρίζει για την καλειδοσκοπική χρήση μιας μεγάλης ποικιλίας θεμάτων, χαρακτήρων και τρόπων αφήγησης, όπου αντανακλάται όλη η πολυπλαγμοσύνη του συγγραφέα, ο Μαλρώ επιβεβαιώνει τη θέση του και διεκδικεί συμβολική αναγνώριση σε όλη την ποικιλία των κοινωνικών πεδίων στα οποία θήτευσε και διακρίθηκε, το πολιτικό, το διπλωματικό, το στρατιωτικό και το λογοτεχνικό.

Η στενή σύνδεση μεταξύ του είδους του κοινωνικού πεδίου στο οποίο ανήκει ο αυτοβιογράφος και τον τύπο της αυτοβιογραφικής πρακτικής που υιοθετεί, πιστοποιείται επίσης και από το φαινόμενο της εκλεκτικής διακειμενικότητας που παρατηρείται ανάμεσα στις αυτοβιογραφίες οι συγγραφείς των οποίων ανήκουν στο ίδιο κοινωνικό πεδίο. Σε αντίθεση με τους λογοτέχνες, οι οποίοι, παρά ή και μέσω των αντιθέσεών τους, αναπτύσσουν μια αίσθηση συνύπαρξης στο λογοτεχνικό πεδίο, οι αυτοβιογράφοι, δεδομένου ότι ανήκουν σε μια ευρεία ποικιλία διαφορετικών κοινωνικών πεδίων, αισθάνονται ότι λίγα κοινά έχουν με άλλους αυτοβιογράφους, με εξαίρεση εκείνους που ανήκουν στο ίδιο κοινωνικό πεδίο με αυτούς. Ο κάθε αυτοβιογράφος ενδιαφέρεται και

κατά κανόνα αναφέρεται μόνον σε εκείνους τους παλαιότερους ή σύγχρονους του αυτοβιογράφους που ανήκουν στο ίδιο κοινωνικό πεδίο με αυτόν.

Η ιστορική εξέλιξη της αυτοβιογραφίας

Όπως συνάγεται από τα παραπάνω, η άσκηση της συμβολικής πρακτικής της αυτοβιογραφίας προϋποθέτει την ύπαρξη αυτής της συγκεκριμένης οργάνωσης του κοινωνικού που ο Bourdieu αποκαλεί κοινωνικό πεδίο. Την ύπαρξη δηλαδή σχετικά αυτόνομων περιοχών κοινωνικής δραστηριότητας, που χαρακτηρίζονται από μια δομή άνισων μεταξύ τους θέσεων, οι οποίες προκύπτουν σαν αποτέλεσμα ενός συνεχούς ανταγωνισμού γύρω από ένα διαφορετικό σε κάθε πεδίο κεντρικό διακύβευμα. Κάθε θέση σε αυτή την δομή συνδέεται με την κατοχή μιας ιδιαίτερης ποσότητας από το κεφάλαιο που ορίζεται ως σημαντικό για το κάθε πεδίο (Bourdieu και Wacquant 97).

Η στενή σχέση που υπάρχει μεταξύ της ύπαρξης των διαφόρων κοινωνικών πεδίων, εντός των οποίων διακυβεύεται η κατοχή και αναγνώριση συμβολικού κεφαλαίου, και της αυτοβιογραφικής δραστηριότητας αποδεικνύεται από το γεγονός ότι η τελευταία παρουσιάζεται κάθε φορά που έχει συγκροτηθεί –ή που συγκροτείται– ένα τέτοιο κοινωνικό πεδίο. Αυτοβιογραφίες πολιτικών, για παράδειγμα, πρωτο-εμφανίζονται το 18^ο αιώνα –όπως λ.χ. του Καρδινάλιου της Retz (1717), του Δούκα του Saint-Simon (1923-40), του Benjamin Franklin (1791)– όταν αρχίζει να αναδύεται το σύγχρονο πολιτικό πεδίο, με το γνωστό ανταγωνισμό για εξουσία, επιρροή, προβολή και αναγνώριση. Αξίζει εδώ να συγκρίνουμε τη σύγχρονη πληθώρα των συχνά αλληλο-συγκρουόμενων απομνημονευμάτων που γράφουν οι πολιτικοί ηγέτες στον αιώνα μας, με την εποχή πριν από τη συγκρότηση του σύγχρονου πολιτικού πεδίου, όταν οι ηγεμόνες περιορίζονταν να εξουσιοδοτούν τη συγγραφή κολακευτικών για αυτούς χρονικών. Οι *Εξομολογήσεις* (1781) του Ζαν Ζακ Ρουσσώ, ίσως η διασημότερη αυτοβιογραφία όλων των εποχών και η οποία γράφεται, όπως είναι γνωστό, σαν απάντηση στις μομφές και αμφισβητήσεις που δέχεται ο συγγραφέας της από τους Εγκυκλοπαιδιστές, αποτελεί την ασφαλέστερη ένδειξη ότι η πρωταρχική συγκρότηση του πεδίου των διανοουμένων συμβαίνει ακριβώς κατά την εποχή του Διαφωτισμού.

Αυτοβιογραφίες καλλιτεχνών, από την άλλη, έχουμε από την ύστερη Αναγέννηση και μετά, αρχίζοντας με τον Benvenuto Cellini, καθώς τότε είναι ακριβώς που οι καλλιτέχνες παύουν να είναι απλοί τεχνίτες-υπάλληλοι της εκκλησίας και της αριστοκρατίας και αποκτούν την αυτονομία αλλά και την ανταγωνιστική σχέση που εγκαινιάζει την ίδρυση του καλλιτεχνικού πεδίου. Είναι ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε ακολούθως τη διαδικασία διεύρυνσης του καλλιτεχνικού πεδίου με τη σταδιακή αυτονόμηση νέων περιοχών καλλιτεχνικής δραστηριότητας. Μετά τους ζωγράφους της Αναγέννησης, έρχεται η σειρά των δραματουργών και των ηθοποιών, με τις αυτοβιογραφίες των Colley Cibber (1740), Beaumarchais (1773) και Carlo Goldoni (1787) να σηματοδοτούν την αυξανόμενη αυτοσυνείδηση και αυτονόμηση ενός νεότευκτου καλλιτεχνικού πεδίου, του θεατρικού. Αντίστοιχα, στην περίπτωση του κινηματογράφου, αυτοβιογραφίες ηθοποιών έχουμε μόνο μετά την εγκαθίδρυση του star-system στη διάρκεια του μεσοπολέμου. Οι σκηνοθέτες ωστόσο έπρεπε να

περιμένουν μέχρι την έλευση του “νέου κύματος” και της ηρωοποίησης των ‘auteur’ στη δεκαετία του 1950, για να αρχίσουν να γράφουν τις αυτοβιογραφίες τους. Είναι αξιοσημείωτη επίσης, η εμφάνιση, από τη δεκαετία του 1960 και μετά, αυτοβιογραφιών από λαϊκούς καλλιτέχνες, όπως του καραγκιοζοπαίχτη Σ. Σπαθάρη ή των συνθετών του ρεμπέτικου Γ. Παπαϊωάννου, Μ. Γενίτσαρη κ.ά. Η παρουσία τους βεβαιώνει την πρόσφατη αναγνώριση διαφόρων μορφών παραδοσιακής και λαϊκής τέχνης ως αξιών να συμπεριληφθούν στο επίσημο καλλιτεχνικό πεδίο. Αυτοβιογραφίες λογοτεχνών τέλος, έχουμε μόνο από τα τέλη του 18^{ου} αιώνα και μετά, όταν αρχίζει να συγκροτείται το λογοτεχνικό πεδίο. Η διάδοση της λογοτεχνικής αυτοβιογραφίας παρακολουθεί την πορεία και την ταχύτητα της γεωγραφικής επέκτασης του λογοτεχνικού πεδίου. Αρχικά στη Γαλλία και την Αγγλία, μετά στη Γερμανία, και προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, στη Ρωσία, την Ιταλία και την Ισπανία. Την ίδια στιγμή, ωστόσο, αυτοβιογραφίες γράφουν μόνο λογοτέχνες που ανήκουν στο χώρο της ‘επίσημης’ ή ‘υψηλής’ λογοτεχνίας, αυτόν δηλαδή που ο Bourdieu αποκαλεί “υπο-πεδίο της περιορισμένης λογοτεχνικής παραγωγής” (“The Field of Cultural Production”). Κι αυτό συμβαίνει γιατί είναι μόνον στο πλαίσιο αυτού του χώρου που μεγιστοποιείται εκείνος ο ανταγωνισμός για την απόκτηση, κατοχύρωση και διεκδίκηση συμβολικού κεφαλαίου που καθιστά θεμιτή και χρήσιμη τη συμβολική πρακτική της αυτοβιογραφίας.

Η σύνδεση της αυτοβιογραφικής δραστηριότητας με τη συγκρότηση και λειτουργία των διαφόρων κοινωνικών πεδίων δεν περιορίζεται όμως στο γενετικό επίπεδο, αλλά επεκτείνεται σε μια συνολική σχέση αμοιβαίας συνίδρυσης και συνακτιέρωσης. Κι αυτό γιατί οι αυτοβιογράφοι συμπλέκουν συστηματικά την εξιστόρηση των πεπραγμένων τους με τη βιογράφιση του ιδιαίτερου κοινωνικού πεδίου τους, κι ακόμα, βασίζουν την εξέταση και τον απολογισμό της ζωής τους πάνω στους χαρακτηριστικούς τρόπους αντίληψης και αξιολόγησης που συνθέτουν τη διακριτική έξη του. Έτσι, για παράδειγμα, ο Γ.Θ. Βαφόπουλος (1970) συμπλέκει την αυτοβιογραφία του με τη βιογράφιση της λογοτεχνικής σχολής της Θεσσαλονίκης, ο Freud και ο Karl Popper (1982) συνδυάζουν την αφήγηση της πνευματικής τους εξέλιξης με την ιστορία του ψυχαναλυτικού κινήματος και της φιλοσοφικής σχολής της Βιέννης αντίστοιχα, η αυτοβιογραφία της Gertrude Stein παρουσιάζει τη ζωή της κυρίως σε σχέση με τον κύκλο των νεωτερικών καλλιτεχνών που την πλαισίωσε στο Παρίσι του μεσοπολέμου κ.ο.κ. Η δήλωση, του Georges Duby στην αρχή της αυτοβιογραφίας του (1995), ότι “η ιστορία αυτή δεν είναι μόνο δική μου. Είναι η ιστορία της γαλλικής ιστορικής σχολής” (20) μπορεί να εκληφθεί ως εμβληματική για ολόκληρο το αυτοβιογραφικό είδος.

Σαν αποτέλεσμα, το corpus των αυτοβιογραφιών που σχετίζεται με κάθε συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο, αποτελεί ουσιαστικά ένα συστηματικό και διαχρονικό αναστοχασμό πάνω στην ιστορία αυτού του πεδίου, πάνω στους διακριτικούς όρους και κανόνες λειτουργίας του –με άλλα λόγια, πάνω στη διακριτική έξη του και το ιδιαίτερο διακύβευμά του– ενώ την ίδια στιγμή αποτελεί μέρος της προσπάθειας αυτού του πεδίου να αυτό-οργανωθεί, να αυτό-οριστεί και να καταξιωθεί ως ένας αυτόνομος χώρος κοινωνικής δράσης.

Η ιστορία της αυτοβιογραφίας συνεπώς δεν είναι απλώς η ιστορία μιας ιδεολογίας –του ατομικισμού– ή μιας αξίας –του προσώπου– ή, ακόμα περισσότερο, η ιστορία κάποιων λογοτεχνικών μορφών και συμβάσεων. Η ιστορία

της αυτοβιογραφίας είναι πάνω απ'όλα η ιστορία της δημιουργίας, καθιέρωσης και εξέλιξης μιας ιδιαίτερης συμβολικής πρακτικής που επιτρέπει την κατοχύρωση ή διεκδίκηση συμβολικής αναγνώρισης μέσα στα διάφορα κοινωνικά πεδία. Μέσα δηλαδή σε σχετικά αυτόνομους χώρους κοινωνικής δραστηριότητας, δομημένους σύμφωνα με τους όρους μιας συμβολικής ιεραρχίας και διαπάλης, εντός των οποίων ορίζεται και διακυβεύεται καθημερινά η κοινωνική μας ταυτότητα. Η ιστορική δυναμική του αυτοβιογραφικού είδους είναι συναρτημένη συνεπώς άμεσα από την ιστορική διαδικασία συγκρότησης και εξέλιξης των ποικίλων κοινωνικών πεδίων. Η εμφάνιση και ανάπτυξη των τελευταίων ως των χαρακτηριστικών τρόπων οργάνωσης της νεωτερικής κοινωνίας βεβαιώνει τη ριζική ασυνέχεια που υφίσταται μεταξύ της σύγχρονης, κοσμικής αυτοβιογραφίας και της προ-νεωτερικής παράδοσης της θρησκευτικής αυτοβιογραφίας. Ταυτόχρονα, αποδεικνύει τον κεντρικό ρόλο της αυτοβιογραφίας στην καινούργια διαλεκτική της προσωπικής και κοινωνικής ταυτότητας που καθιερώνει η νεωτερικότητα, στο πλαίσιο της οποίας αυτή καθορίζεται όχι πλέον από τις κατηγορίες των φεουδαρχικών καστών ή του κρατικο-ιερατικού απολυταρχισμού, αλλά από τους πολύμορφους ανταγωνισμούς και συγκρούσεις της αστικής σφαιράς (civil society). Η ίδια η διαφοροποίηση του αυτοβιογραφικού είδους, από την άλλη, οφείλεται στο γεγονός ότι νέα κοινωνικά πεδία συνεχώς οργανώνονται, δημιουργώντας συνθήκες κατάλληλες για την εμφάνιση αυτοβιογραφικών πρακτικών συμβολικής αναγνώρισης στο πλαίσιό τους, ενώ ταυτόχρονα κάποια άλλα κοινωνικά πεδία αποσυντίθενται, καταργώντας έτσι μαζί και τη συμβολική χρησιμότητα και σκοπιμότητα της αυτοβιογραφίας.

Το αυτοβιογραφικό είδος παρουσιάζει συνεπώς μια κεντρική ιδιομορφία, λόγω της ιδιαίτερης θέσης και λειτουργίας του μέσα στην κοινωνική συμβολική δραστηριότητα. Σε αντίθεση με τη σχετική αυτονομία που απολαμβάνουν τα διάφορα λογοτεχνικά είδη λόγω της ένταξής τους μέσα στο πλαίσιο των ιδιότυπων συμβολικών πρακτικών και ανταγωνισμών που οριοθετούν το λογοτεχνικό πεδίο, το αυτοβιογραφικό είδος εμφανίζεται να είναι απόλυτα ετερόνομο, συναρτημένο από την αυτόνομη οργάνωση και τη διακριτική εξέλιξη μιας ποικιλίας διαφορετικών κοινωνικών πεδίων, αποτελώντας έτσι μια σαφή ένδειξη αλλά και, πολύ περισσότερο, έναν ουσιαστικό συντελεστή του σχηματισμού και της λειτουργίας του ως τέτοιων. Η παρουσία αυτοβιογραφικών κειμένων, με άλλα λόγια, σε έναν ιδιαίτερο χώρο κοινωνικής δράσης, πιστοποιεί ότι αυτός ο χώρος αρχίζει να οργανώνεται ή έχει ήδη οργανωθεί στη βάση των σχέσεων συμβολικού ανταγωνισμού και σύγκρουσης που χαρακτηρίζουν τη δομή και τη δυναμική ενός κοινωνικού πεδίου.

Η στενή ιστορική εμπλοκή της αυτοβιογραφίας με τη διαδικασία συγκρότησης και λειτουργίας των κοινωνικών πεδίων, διαπιστώνεται επίσης από τον άμεσο και καθοριστικό ρόλο που έχουν οι θεσμοί αυτών των πεδίων στην παραγωγή, νομιμοποίηση και καταξίωση των αυτοβιογραφικών κειμένων. Οι πιο σημαντικοί από αυτούς τους θεσμούς είναι ο εκδοτικός, τα μέσα μαζικής επικοινωνίας καθώς και οι διάφοροι συλλεκτικοί φορείς (βιβλιοθήκες, ινστιτούτα, αρχεία κλπ.). Ο καθένας από αυτούς με τον τρόπο του και για τους σκοπούς του, ενθαρρύνει την παραγωγή αυτοβιογραφικών κειμένων, εξασφαλίζει τη διανομή και τη δημοσιοποίησή τους, διαμορφώνει κριτήρια, κατηγορίες και κανόνες για τη χρήση, την ερμηνεία και την αξιολόγησή τους και συνεπώς συ-

νεργεί αποφασιστικά στην αναγνώριση και καταξίωση της συμβολικής σκοπιμότητάς τους.

Ο παλαιότερος από αυτούς τους θεσμούς είναι ο εκδοτικός, ο οποίος ασκεί μια πολύμορφη λειτουργία σε σχέση με το αυτοβιογραφικό είδος. Αυτή είναι κατ' αρχήν ελεγκτική, στο βαθμό που οι εκδότες επιλέγουν τόσο τα κείμενα, όσο και τους τομείς της αυτοβιογραφικής δραστηριότητας που θεωρούν ότι θα τους εξασφαλίσουν το μεγαλύτερο εμπορικό όφελος. Σαν αποτέλεσμα αυτοί προτιμούν να εκδίδουν τις αυτοβιογραφίες ανθρώπων που κατέχουν κυρίαρχες θέσεις σε κοινωνικά πεδία με μεγάλη κοινωνική προβολή, όπως είναι το πολιτικό, το καλλιτεχνικό και το αθλητικό, φτάνοντας συχνά και να ενθαρρύνουν την ίδια τη συγγραφή τους μέσω της προσφοράς υψηλών αμοιβών. Εξαιτίας αυτής της κατάστασης, πολλές αυτοβιογραφίες καθυστερούν πολλά χρόνια μέχρις ότου δημοσιευτούν, ενώ παράλληλα, ένας μεγάλος αριθμός αυτοβιογράφων που δεν είναι καθιερωμένοι στα αντίστοιχα πεδία τους αναγκάζονται να καταφύγουν στην αυτοέκδοση.

Μια ιδιαίτερα σημαντική συμβολή στο αυτοβιογραφικό είδος έχουν στον αιώνα μας και τα σύγχρονα μέσα μαζικής επικοινωνίας, και κυρίως ο τύπος και η τηλεόραση. Η μαζική προβολή που αμφότερα είναι σε θέση να εξασφαλίζουν στις βιοαφηγήσεις, εξυπηρετεί άμεσα τη διεκδίκηση συμβολικής αναγνώρισης από μέρους των συγγραφέων τους. Όπως οι εκδότες, έτσι και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας δείχνουν μια σαφή προτίμηση για τις βιοαφηγήσεις ατόμων που είναι καθιερωμένα σε διακεκριμένα κοινωνικά πεδία. Η προνομιακή σχέση που διατηρούν αυτοί οι δυο θεσμοί με τους τελευταίους είναι αποκαλυπτική του καθοριστικού ρόλου που έχουν στη διαμόρφωση και τη διατήρηση των ιεραρχικών σχέσεων μέσα στα πιο σημαντικά κοινωνικά πεδία. Μια εντελώς διαφορετική λειτουργία όμως βρίσκουμε να χαρακτηρίζει τους συλλεκτικούς θεσμούς.

Με τη συγκέντρωση αυτοβιογραφικών κειμένων από κάποια ιδιαίτερη εποχή ή περιοχή ή κοινωνική ομάδα, οι συλλεκτικοί θεσμοί συγκροτούν το αυτοβιογραφικό corpus ορισμένων πεδίων και έτσι, σε ένα πρακτικό επίπεδο, επιτρέπουν την αξιοποίησή τους κυρίως για ερευνητικούς σκοπούς. Την ίδια στιγμή ωστόσο λειτουργούν, όπως και οι προηγούμενοι δύο θεσμοί που εξετάσαμε, ως θεσμοί συμβολικής αναγνώρισης αυτών των κειμένων καθώς και των πεδίων με τα οποία αυτά σχετίζονται. Όπως κι αυτοί συνεπώς, αναπόφευκτα συμμετέχουν τόσο στη διαδικασία αυτονόμησης και αυτοσυνείδησης αυτών των πεδίων, όσο και πιο άμεσα, στη συμβολική διαμάχη που τα διατρέχει. Υπάρχει ωστόσο μια σημαντική διαφορά. Σε αντίθεση με τον εκδοτικό θεσμό και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας, οι συλλεκτικοί θεσμοί συχνά ενδιαφέρονται για αυτοβιογραφικά κείμενα οι συγγραφείς των οποίων δεν είναι μεταξύ των καθιερωμένων στα κοινωνικά πεδία τους. Δεν είναι τυχαίο ότι οι συλλογές τους συγκεντρώνουν κυρίως ανέκδοτες ή και αυτοεκδοθείσες αυτοβιογραφίες. Είναι φανερό λοιπόν ότι εάν ο εκδοτικός θεσμός και τα μέσα μαζικής επικοινωνίας αποτελούν στην κατοχύρωση και συμβολική αναγνώριση της καθιερωμένης κοινωνικής ιεραρχίας και της επίσημης κοινωνικής μνήμης, οι συλλεκτικοί θεσμοί αντίθετα, συχνά επιτυγχάνουν να αναδείξουν και να καταξιώσουν τη μνήμη και την εμπειρία των αφανών και των αποκλεισμένων, αποτελώντας έτσι τους επίσημους θεσμούς της ανεπίσημης ιστορίας και της λαϊκής αντι-μνήμης. Οι συλλεκτικοί θεσμοί καταλήγουν συνεπώς να προεκτείνουν τις αντι-

ηγεμονικές πρακτικές που διατρέχουν τις συλλογές τους μέσα στα σημερινά πεδία όπου αυτοί ανήκουν και λειτουργούν: το ιστοριογραφικό, το πολιτικό, το επιστημονικό κλπ.

Επίλογος: Μεθοδολογικές συνέπειες

Συνοψίζοντας την προβληματική που παρουσιάστηκε παραπάνω, μπορούμε να πούμε ότι αυτή έχει τρεις βασικές μεθοδολογικές συνέπειες για τη μελέτη του αυτοβιογραφικού είδους, του αυτοβιογραφικού κειμένου και του αυτοβιογραφικού υποκειμένου, αντίστοιχα.

Πρώτον, απορρίπτοντας την προσπάθεια ομογενοποίησης της αυτοβιογραφίας ως μιας ιδιαίτερης λογοτεχνικής ή κειμενικής κατηγορίας, η σύλληψη της αυτοβιογράφησης ως μιας συμβολικής πρακτικής που αναπτύσσεται μέσα σε ιεραρχικά οργανωμένα κοινωνικά πεδία μας επιτρέπει αντιθέτως να ενοποιήσουμε την αυτοβιογραφική δραστηριότητα στη βάση της διασποράς και της διαφοροποίησής της, σαν αποτέλεσμα της ποικιλίας των κοινωνικών έξεων, ανταγωνισμών και διακυβευμάτων.

Δεύτερον, η σημερινή τάση εστίασης στις νοηματικές ή τις κειμενικές σχέσεις ή τα ρητορικά σχήματα αποτυγχάνει να διερμηνεύσει τη σημασία και τη λειτουργία του αυτοβιογραφικού κειμένου. Προτεραιότητα θα πρέπει να δοθεί αντίθετα στην ανάλυση της κοινωνικής λογικής του αυτοβιογραφικού κειμένου, στην ανάλυση δηλαδή των σχέσεων εξουσίας, ανταγωνισμού και σύγκρουσης στο πλαίσιο των οποίων διαμορφώνονται οι διάφορες αυτοβιογραφικές προθέσεις, διαθέσεις και καταθέσεις, επιτρέποντας έτσι την κατανόηση αυτού του κειμένου στη βάση των κοινωνικών συνθηκών πραγμάτωσης και σημασιοδότησής του.

Τρίτον, το αυτοβιογραφικό υποκείμενο δεν εννοείται πλέον ως μια ψυχολογική ή συνειδησιακή ή εκφραστική αρχή. Η υποκειμενικότητα δεν αποτελεί κάποιο ιδιωτικό ή πολιτισμικό ή ιδεολογικό μόρφωμα, ούτε ακόμα περισσότερο ένα γλωσσικό κατασκεύασμα (*effet de langage*), αλλά μάλλον ένα αποτέλεσμα πεδίου (*effet du champ*), το αποτέλεσμα δηλαδή της κατοχής ή της διεκδίκησης μιας θέσης μέσα στο σύστημα της συμβολικής ιεραρχίας και διάπαλης που οριοθετεί ένα συγκεκριμένο κοινωνικό πεδίο. Η αυτό-αναπαράσταση, η μνήμη και η προσωπική εμπειρία πρέπει συνεπώς να αναλυθούν και να ερμηνευθούν όχι στη βάση μιας γλωσσολογικά οριζόμενης αυτό-αναφορικότητας ή μιας ψυχολογικά ή φιλοσοφικά οριζόμενης αυτογνωσίας αλλά σαν συμβολικές πράξεις κατοχύρωσης και διεκδίκησης συμβολικής αναγνώρισης. Η αναλυτική των κοινωνικών πεδίων επιβάλλει ότι για να αναλύσουμε έναν οποιοδήποτε λόγο θα πρέπει να ξεκινήσουμε με τα θεμελιακά ερωτήματα “ποιος μιλάει”, “από ποια θέση” και “σε ποιόν αντιμιλάει”. Με την ίδια λογική, στην περίπτωση του αναμνηστικού λόγου θα πρέπει να ξεκινήσουμε ρωτώντας “ποιος θυμάται”, “στη βάση ποιιάς εμπειρίας” και “ενάντια σε ποια μνήμη”, ή εναλλακτικά, “σε ποια λήθη”, εστιάζοντας έτσι στην πολιτική της μνήμης, της προσωπικής εμπειρίας και της ταυτότητας.

*Τμήμα Δημοσιογραφίας
Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

Σημείωση

1. Για έναν κατάλογο τέτοιου είδους αυτοβιογραφιών στη Γαλλία του 19^{ου} αιώνα, βλ. την εισαγωγή του Pierre Ponsot στο *Memoires* του Jean-Baptiste Dumay (Παρίσι: Maspero, P.U.G., 1976).

Βιβλιογραφία

- Bourdieu, Pierre και Wacquant, Loic J.D. *An Invitation to Reflexive Sociology*. Σικάγο και Λονδίνο: The University of Chicago Press, 1992.
- Bourdieu, Pierre. *The Logic of Practice*. Κέμπριτζ: Polity Press, 1990.
- . "The Field of Cultural Production, or: The Economic World Reversed." *The Field of Cultural Production*. Μπφρ. R. Nice. Λονδίνο: Polity Press, 1993, 29-73.
- Hart, Francis R. "Notes for an Anatomy of Modern Autobiography." *New Literary History* 1 (1970): 485-511.
- Jay, Paul. *Being in the Text*. Νέα Υόρκη: Cornell UP, 1984.
- Lejeune, Philippe. "Autobiography and Social History in the Nineteenth Century." *On Autobiography*. Μπφρ. K. Leary. Μινεάπολις: University of Minnesota Press, 1989. 163-184.
- Πασχαλίδης, Γρηγόρης, *Η Ποιητική της Αυτοβιογραφίας*. Αθήνα: Σμίλη, 1993.
- Spengemann, William C. *The Forms of Autobiography*. Λονδίνο: Yale University Press, 1980.

Γρηγόρης Πασχαλίδης

Εαυτός και Άλλος: Προς μια Κοινωνιολογία της Αυτοβιογραφικής Συνείδησης

The study of autobiography in the last forty years is characterised by an effort towards its literarization and simultaneously its homogenization as a distinct textual category. The two interpretative strategies that dominate this period are subjectivism and historicism, whose emphasis is on the individual, on textual relations and functions, or, alternately, on general psychological, cultural or ideological categories. By contrast to this modern canon in autobiographical studies, autobiography is here reconceptualized as a symbolic practice which is realized and received in the context of the distinctive habitus and the particular relations of power and antagonism pertaining to the specific social field inside which the autobiographer seeks symbolic recognition. The different languages, forms and strategies of self-representation used by autobiographers constitute therefore neither an object of individual choice or expression, not part of a general cultural repertoire, but rather part of the particular symbolic repertoire that is made available for the construction of identity and the validation of or demand for symbolic recognition within each specific social field.